

Jolanta Wojciechowska

 <https://orcid.org/0000-0002-0386-0749>

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk Geograficznych

Instytut Geografii Miast, Turystyki i Geoinformacji

jolanta.wojciechowska@geo.uni.lodz.pl

Patrycja Lis

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk Geograficznych

patrycja.lis@edu.uni.lodz.pl

Grzegorz Wołk

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk Geograficznych

grzegorz.wolk@edu.uni.lodz.pl

TEATR ZACHOWAŃ OSÓB ODWIEDZAJĄCYCH POMNIKI GALERII WIELKICH ŁODZIAN NA ULICY PIOTRKOWSKIEJ W ŁODZI

Abstrakt: Artykuł przedstawia wyniki badań przeprowadzonych na podstawie oryginalnej (autorskiej) metodyki badawczej dotyczącej struktury zachowań osób odwiedzających ławkowe pomniki rozmieszczone na ul. Piotrkowskiej w Łodzi. Badania zostały zaprojektowane i przeprowadzone w siedmioosobowym zespole studentów Wydziału Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego. Oprócz pomiaru liczby odwiedzających w dzień powszedni i weekendowy skupiono się na obserwacji zachowań tych osób. Zidentyfikowano ponad 40 różnych zachowań i związane z nimi emocje – pozytywne oraz negatywne. Ich zróżnicowanie starano się wyjaśnić wieloma czynnikami, z których najistotniejsze to lokalizacja pomnika na głównej ulicy oraz jego forma. Badania należy uznać za eksperymentalne, skłaniające do kontynuacji i poszerzenia ich perspektywy, a więc postawienia kolejnych, czy nawet nowych pytań badawczych.

Słowa kluczowe: ławkowy pomnik, odwiedzający, zachowania, Łódź, Polska.

THE BEHAVIOUR OF THOSE VISITING THE MONUMENTS OF THE GALERIA WIELKICH ŁODZIAN ON PIOTRKOWSKA STREET IN LODZ AS THEATRE

Abstract: The article presents the results of research obtained on the basis of the author's original methodology for analysing visitor behavior towards the 'monuments benches' placed on Piotrkowska Street in Lodz. The research was designed and carried out by a team of seven students from the University of Lodz's Faculty of Geographical Sciences. In addition to measuring the number of weekday and weekend visitors, the focus was on observing their behavior. More than 40 different behaviors and their associated positive and negative emotions were identified. Their variation was explained by various factors, the most significant of which were the monuments' location on the city's main street and their form. The research should be considered experimental, urging the continuation and broadening of its perspective, thus posing further or even new research questions.

Keywords: monument benches, visitors, behavior, Lodz, Poland.

1. WPROWADZENIE

Zachowania turystów można badać z różnych punktów widzenia, aby uzyskać wiedzę o upodobaniach, gustach, możliwościach zdrowotnych czy finansowych osób podróżujących. Wiedza ta ma pomóc w kreowaniu odpowiedniej oferty turystyczno-rekreacyjnej danego

obiektu lub obszaru. Zachowania turystów można zatem analizować od strony konsumenta oferty turystycznej, co w literaturze naukowej jest dość częstym zagadnieniem badań, które podejmowane są w różnych wymiarach, np. podmiotowym, przedmiotowym,

przestrzennym lub czasowym (m.in. Juvan, Gomezlj Omerzeł, Uran Maravić, 2017; Kozak, 2013; Niemczyk, 2016; Rudnicki, 2010). Można również analizować czynniki determinujące zachowania turystów, także te negatywne czy problematyczne. W tym zakresie literatura prezentuje wiele przykładów typologii turystów, a niektóre wyraźnie odnoszą się do rodzajów zachowań, mniej lub bardziej uogólnionych. Taki przykład stanowią opracowania Krzysztofa Przedawskiego, socjologa, który w latach 90. ubiegłego wieku, opierając się na literaturze zagranicznej i własnych badaniach, opracował różne typologie turystów, m.in. wyróżnił w zachowaniach turystycznych młodzieży takie typy, jak: poznawczy, zadaniowy, rozrywkowy czy kontemplacyjny (Przedawski, 1997).

W literaturze przedmiotu trudno jednak znaleźć opracowania z zakresu badań mikroskalowych odnoszących się do zachowań turystów bądź rekreantów w mieście, gdzie te zachowania są inspirowane występowaniem ciekawych albo charakterystycznych dla danego miejsca obiektów kulturowych. W polskich miastach coraz częściej powstają obiekty architektoniczne (o małej i dużej skali), mające przykuć uwagę zarówno odwiedzających, jak i mieszkańców, czego przykładem są figurki krasnali we Wrocławiu lub ławkowe pomniki w Warszawie, Łodzi, Tarnowie, Łomży, czy Częstochowie. W idei tej chodzi o tzw. nowych turystów zwiedzających miasta, oczekujących czegoś więcej niż tylko wypoczynku i rozrywki, a przede wszystkim otwartych na spotkanie z *unicum* miejsca i z jego *genius loci*, spodziewających się profesjonalnej i wieloaspektowej interpretacji pokazywanych zjawisk i obiektów (Mikos von Rohrscheidt, 2014).

Łódź to miasto, które od dawna słynie z ulicy Piotrkowskiej. Za sprawą Marcela Szytenchelma, aktora, reżysera i animatora kultury, od 1999 r. na tej reprezentacyjnej ulicy zaczęto odsłaniać pomniki sławnych postaci związanych z Łodzią. Powstała grupa plenerowych rzeźb odlanych w brązie, rozmieszczonych na odcinku o długości 1,4 km, zaplanowanych tak, aby zwiedzający mogli usiąść obok wyrzeźbionych postaci. Skupienie pomników-ławek dostało nazwę Galerii Wielkich Łodzian i jest jedynym tego typu przykładem w kraju. Galerię tworzy sześć pomników, są to (w kolejności odsłaniania): Ławeczka Tuwima (1999 r.), Fortepian Rubinsteina (2000 r.), Kufer Reymonta (2001 r.), Twórcy Łodzi Przemysłowej (2002 r.), Fotel Jaracza (2006 r.) oraz Pomnik Lampiarza (2007 r.). Zdaniem Szytenchelma postaci upamiętnione w formie ławkowych pomników „powinny żyć cały czas” (Lis, 2022). Punkt widzenia Szytenchelma na użyteczność jego artystycznego dzieła (jest autorem i współautorem pięciu rzeźb) stał się inspiracją do podjęcia naukowych badań, których rezultaty postanowiono zaprezentować w niniejszym artykule.

Głównym celem artykułu jest przedstawienie analizy oryginalnych danych uzyskanych przy zastosowaniu

autorskiej metodyki badawczej, dotyczącej struktury zachowań osób odwiedzających pomniki-ławki znajdujące się na ulicy Piotrkowskiej w Łodzi. Ważnym celem szczegółowym jest objaśnienie metodyki badań opracowanej przez zespół studentów pod kierunkiem wykładowcy w ramach akademickiego przedmiotu realizowanego na kierunku turystyka i rekreacja na Wydziale Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego. W niniejszym artykule podjęto analizę zebranych danych w klasycznej postaci.

2. CELE I METODYKA BADAŃ

Pomniki, elementy dzisiejszej kultury, powstają z okazji upamiętnienia danej osoby bądź kilku osób lub określonych wydarzeń (Szolginia, 1992). Niekiedy stają się dodatkową atrakcją danego miejsca turystycznego, a czasami nawet głównym jego celem. Pomniki mogą być klasyfikowane jako produkt turystyczny typu obiekt (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk, 2005). Za przykład może posłużyć gigantyczna rzeźba Chrystusa Odkupiciela w Rio de Janeiro, odwiedzana przez miliony turystów rocznie.

Zdaniem Małgorzaty Praczyk (2012) pomniki są konstrukcją, przy której celebrytuje się ważne rytuały, są też punktem spotkań, czyli czymś charakterystycznym dla danego miejsca, wpływającym na kształtowanie się tożsamości lokalnej. Pomniki tworzą rzeczywistość wokół nas, zachęcają do odwiedzin, urozmaicają przestrzeń turystyczną miejsca, przypominają jego lokalną historię oraz nadają mu specyficzny i niepowtarzalny klimat (Kostiainen, 2003). W literaturze przedmiotu można znaleźć przykłady badań pomników jako atrakcji turystycznej czy kulturowej. Agata Rogoś (2019) podjęła próbę zbadania pomników jako atrakcji turystycznej w dawnej socjalistycznej Jugosławii. Ladina Bezzola Lambert i Andrea Ochsner (2015) analizowały znaczenie pomników w społeczeństwie z różnych perspektyw: historycznych, mentalnych, kulturoznawczych, ale także literackich. Cameron Cartiere (2016) przedstawiła pomniki jako sztukę publiczną, która ma oddziaływać na społeczność lub jednostki. Podobnie uważają Waldemar Cudny i Håkan Appelblad (2019), którzy również uznali pomniki w przestrzeni miejskiej za sztukę publiczną, choć głównie w aspekcie estetycznym. Autorzy podkreślili, że pomniki dodatkowo pełnią funkcję społeczną, symboliczną i kulturową. Z kolei Andrew Smith (2007) wykazał, że pomniki największą popularność zyskują w stolicach państw. Uogólniając przytoczone stanowiska, można stwierdzić, że pomniki są traktowane jako część przestrzeni publicznej oraz społecznej i mają wpływ na różne dziedziny życia społecznego (Zebracki, Van Der Vaart, Van Aalst, 2010).

Według Słownika Języka Polskiego (2022) pomnik jest to posąg wzniesiony ku czci jakiejś osoby lub upamiętniający jakieś wydarzenie lub coś albo ktoś o wielkiej wartości, symbol lub świadectwo czegoś. Pomniki mogą mieć różną formę – najczęściej jest to posąg lub grupa rzeźb na cokole, może być to również kolumna lub obelisk. W miastach, choć nie tylko, coraz więcej ustawianych jest tzw. ławek pomnikowych, przy których można zrobić zdjęcie lub posiedzieć obok figury osobistości, której pomnik został poświęcony. Forma taka jest interesująca, odbiega od dotychczasowej praktyki, czyli rzeźby umieszczanej na cokole i przeznaczony głównie do podziwiania, ma zachęcać do interakcji z upamiętnioną postacią, do indywidualnego odczuwania przestrzeni (Lis, 2022). Zdaniem Zygmunta Kruczka ławkowe pomniki mogą istnieć jako „odrębne atrakcje turystyczne, niekoniecznie obudowane zakresem usług dodatkowych” (Kruczek, 2002, s. 10). Według Joanny Roszak i Grzegorza Godlewskiego (2015) pomniki-ławki można dostrzec w najbardziej popularnych miejscach, takich, które są na co dzień uczęszczane rekreacyjnie przez mieszkańców bądź odwiedzane turystycznie, ale również w miejscach, z którymi była związana upamiętniona postać. Marcin Laberschek (2019) uważa, że w pomnikach zawarty jest spory ładunek symboliczny, który wywołuje czasami bardzo zdecydowane reakcje społeczne.

Galeria Wielkich Łodzian, jako zbiór aż sześciu pomników-ławek, była obiektem badań w ramach akademickiego przedmiotu o nazwie „projekt badawczy”, podjętych przez siedmioosobowy zespół studentów uzupełniających studiów magisterskich na kierunku turystyka i rekreacja na Wydziale Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego¹. Zasadniczym celem tego przedmiotu jest sformułowanie problemu badawczego do słów kluczowych otrzymanych od nauczyciela akademickiego przez ściśle określony zespół studentów, a następnie rozwiązanie problemu poprzez prawidłowe zaprojektowanie i wykonanie badań oraz przeprowadzenie analizy uzyskanych danych. Słowa kluczowe, które otrzymał zespół to: Piotrkowska, dzień, pomnik, turysta. W nawiązaniu do nich studenci nakreślili następujący temat: „Teatr zachowań osób odwiedzających pomniki Galerii Wielkich Łodzian na ulicy Piotrkowskiej w Łodzi”.

Wśród kilku celów badań wyznaczonych przez zespół były również takie, jak: zinventaryzowanie rodzajów zachowań osób odwiedzających pomniki, pomiar liczby odwiedzających w dzień powszedni i weekendowy oraz zarejestrowanie wyrażanych przez nich emocji zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. Sformułowane zostały dwa problemy badawcze. Pierwszy dotyczył określenia struktury zachowań osób odwiedzających pomniki-ławki, drugi – ustalenia właściwej metodyki badań, łączącej odpowiednie metody i narzędzia badawcze, angażującej do pracy w terenie

wszystkich członków zespołu. Koncepcja badawcza narodziła się podczas burzliwych dyskusji, w wyniku których przyjęto kilka metod badawczych z precyzyjnie określonymi narzędziami.

Główną metodą była jawna obserwacja zachowań odwiedzających pomniki, połączona z metodą pomiaru liczby osób. Jawność polegała na tym, że obserwator stał w bliskiej odległości od pomnika, tak aby słyszał rozmowy i widział reakcje osób odwiedzających. Przyjęto, że termin „odwiedzający” będzie oznaczał każdą osobę podchodzącą do pomnika w celu jego obejrzenia czy skorzystania z ławeczki. Założono zatem, że nie będzie się przyjmować rozróżnienia osób na turystów i mieszkańców Łodzi.

Aby metoda obserwacji była obiektywna i przeciwdziałała subiektywnym spostrzeżeniom (Apanowicz, 2002), precyzyjnie opracowano wzory kart obserwacji dla przyjętych *a priori* trzech grup odwiedzających pomniki, czyli dla: osób indywidualnych, rodzin oraz grup (zorganizowanych z przewodnikiem i niezorganizowanych – powyżej trzech osób). Każda karta zawierała wiele składowych i była dostosowana do przyjętych kategorii odwiedzających. Główne jej składowe to: data i godzina obserwacji, liczba osób/grup (z podziałem na kobiety, mężczyzn, dzieci, młodzież, dorosłych, seniorów i narodowość), zachowania odwiedzających (zaprojektowano osiem rodzajów zachowań oraz inne: z możliwością zapisu rodzaju, a także odnotowania braku wyraźnych zachowań), emocje (pozytywne i negatywne) oraz długość spędzonego czasu. Do ośmiu przewidywanych typów zachowań odwiedzających, uwzględnionych w karcie, należały: dotykanie, fotografowanie, szukanie informacji o pomniku, siadanie, skakanie, rozmowa, wyraźne zainteresowanie pomnikiem, zadawanie pytań.

Karty obserwacji były bardzo ważnym elementem koncepcji badawczej, dającym możliwość uzyskania wielu szczegółowych danych i jednocześnie wymagającym od obserwatora ciągłej uwagi i szybkiej orientacji (fotografia 1, zob. s. 82). W związku z tym istotne było ustalenie dat i długości czasu przeprowadzania obserwacji, tak aby nie znużyła ona badacza i jednocześnie dała możliwości do porównywania zebranych danych. Ustalono, że czas badań dla każdego pomnika będzie ten sam, czyli w godzinach między 15.00 a 18.00, a z dni wybrano środę (27 kwietnia 2022 r.) i sobotę (30 kwietnia 2022 r.), czyli dzień powszedni i weekendowy.

Warto nadmienić, że dwóch studentów pokusiło się o przeprowadzenie eksperymentów w trakcie badań. Pierwszy eksperyment polegał na położeniu książki *Chłopi* na pomniku Kuferek Reymonta (fotografia 2, zob. s. 82), drugi – na położeniu zeszytu do wpisywania się przez osoby odwiedzające pomnik Twórców Łodzi Przemysłowej, zwany także pomnikiem Trzech Fabrykantów (fotografia 3, zob. s. 82). Jest to największa powierzchniowo rzeźba składająca się na

Galerię Wielkich Łodzian, mieści się przy skrzyżowaniu ulicy Piotrkowskiej (nr 30/32) z ulicą Jaracza i można ją traktować jako rozpoczynającą szlak galerii. Została wykonana w duchu lat 20. XX w., przedstawia podłużny stół, przy którym urzędują Izrael Poznański, Karol Scheibler i Henryk Grohman – przemysłowcy, „królowie polskiej bawełny”, znani też z powieści Władysława Reymonta *Ziemia obiecana* i z opartego na niej filmu Andrzeja Wajdy.

Fotografia 1. Badaczka z kartą obserwacji przy pomniku Ławeczka Tuwima na ul. Piotrkowskiej w Łodzi
Źródło: fot. M. Szczepański, 30.04.2022 r.

Fotografia 2. Pomnik Kuferek Reymonta z książką *Chłopi*
Źródło: fot. G. Wołk, 30.04.2022 r.

Fotografia 3. Pomnik Twórców Łodzi Przemysłowej
Źródło: fot. P. Lis, 10.04.2022 r.

Zrealizowane przez studentów doświadczenia dały dodatkowy asumpt do analizy badanego zjawiska. Całość koncepcji badawczej należy uznać za eksperymentalną, nieprzeprowadzaną dotychczas w takich wymiarach.

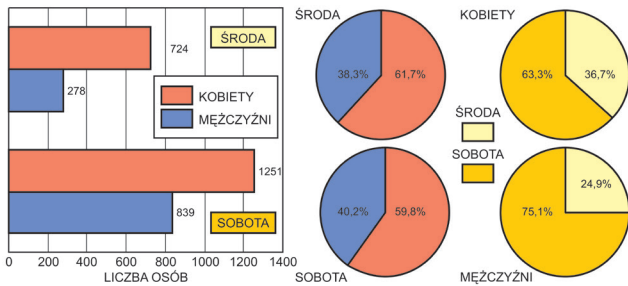
3. WYNIKI BADAŃ I DYSKUSJA

Pomniki-ławeczki, które od 1999 r. zaczęły się pojawiać na ulicy Piotrkowskiej w Łodzi, od samego początku cieszyły się zainteresowaniem nie tylko mieszkańców, ale także turystów. Zbadanie w różnych kontekstach zainteresowania pomnikami wykazywanego przez odwiedzających było priorytetowym zadaniem podjętego projektu. Niektóre z tych kontekstów zostaną zaprezentowane w niniejszej części artykułu.

Pierwszy kontekst odnosi się do liczby oraz struktury osób odwiedzających pomniki. W trakcie sześciu godzin obserwacji (dwa razy po trzy godziny) przez dwa dni łącznie wszystkie sześć pomników odwiedziły 3092 osoby. Zarówno w środę, jak i sobotę dominowała płeć żeńska (odpowiednio: 61,7% i 59,8%), chociaż w sobotę mężczyzn było zdecydowanie więcej niż w środę (trzykrotnie więcej) (rysunek 1). Liczba odwiedzających w sobotę była dwukrotnie wyższa niż w środę, na co

wpływ miała przede wszystkim piękna, słoneczna pogoda oraz odbywający się Festiwal Czekolady na ulicy Piotrkowskiej przy skrzyżowaniu z aleją Leona Schillera, a także fakt, iż był to początek pierwszego majowego weekendu. W sobotę do niektórych pomników (Fotel Rubinsteina i Ławeczka Tuwima, fotografia 4) nawet ustawiały się kolejki, co bardzo pozytywnie zaskoczyło obserwatorki, przeważały rodziny z dziećmi, było też więcej grup zorganizowanych z przewodnikiem.

skrótowych po wyczerpujące, nawet z nadmiernym, osobistym komentarzem). Znamionną cechą w ich rozmieszczeniu jest to, że pierwszy (Twórcy Łodzi Przemysłowej) znajduje się przy skrzyżowaniu z ulicą Jaracza, a ostatni – Fotel Jaracza – przy skrzyżowaniu z ulicą Mickiewicza, w pobliżu Dworca Tramwajowego Centrum. Stąd wzięło się powiedzenie, że ławkowe pomniki w Łodzi są zlokalizowane „od Jaracza [ulica] do Jaracza [pomnik]”².

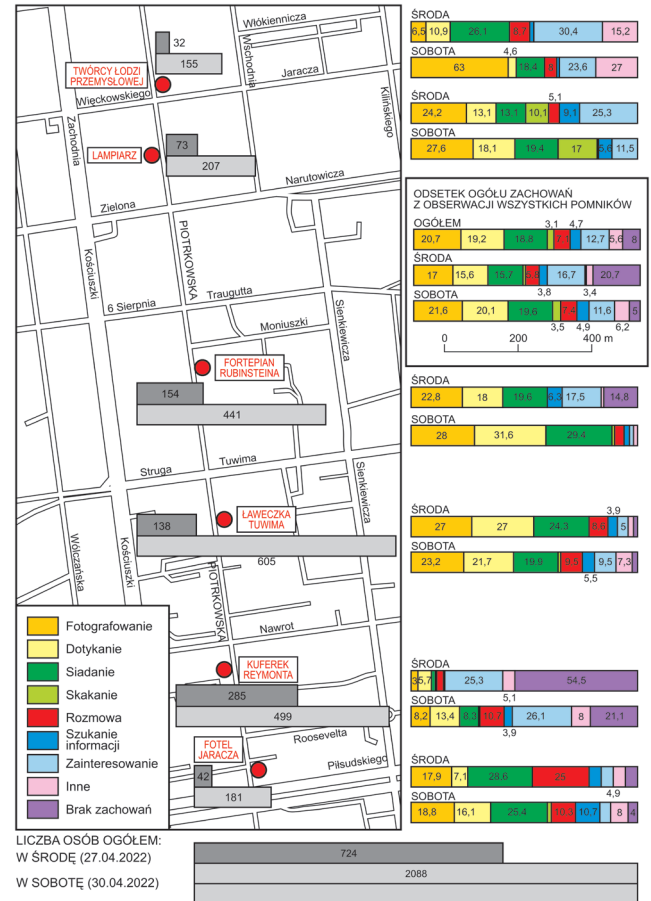
Rysunek 1. Struktura odwiedzających pomniki-ławeczki na ul. Piotrkowskiej w Łodzi

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych przeprowadzonych 27.04.2022 r. i 30.04.2022 r.

Fotografia 4. Kolejki odwiedzających przed pomnikiem Ławeczka Tuwima na ul. Piotrkowskiej w Łodzi
Źródło: fot. P. Lis, 30.04.2022 r.

W sobotę grupy z przewodnikiem były mniej liczne (20–30 osób), ale było ich więcej aniżeli w środę (jedna grupa 45 osób). Nie przy wszystkich pomnikach zaobserwowano takie grupy. Nie było ich aż w trzech miejscach: przy Pomniku Lampiarza, Kufereku Reymonta i Fotelu Stefana Jaracza. Położenie tych pomników może być jedną z przyczyn niedocierania do nich grup zorganizowanych, gdyż dwa z wymienionych (Lampiarz i Fotel Jaracza) mają skrajną lokalizację względem siebie (odpowiednio: w części północnej i południowej, rysunek 2). O doprowadzeniu grupy do danego obiektu decyduje przewodnik. Zaobserwowano zatem różnice w prowadzeniu grup przez przewodników po ulicy Piotrkowskiej, a także w przekazywaniu informacji o pomnikach (od bardzo

Rysunek 2. Najczęstsze rodzaje zachowań odwiedzających pomniki-ławeczki na ul. Piotrkowskiej w Łodzi
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych przeprowadzonych 27.04.2022 r. i 30.04.2022 r. (dane bez grup zorganizowanych)

W ogólnej liczbie odwiedzających badane obiekty zaobserwowano stosunkowo mały udział młodzieży, dominowały osoby dorosłe, w dzień powszedni były to osoby indywidualne, zwłaszcza seniorzy, a w sobotę rodziny z dziećmi. Zdecydowaną większość odwiedzających stanowiły osoby polskiego pochodzenia, a z narodowości zagranicznych (kilka procent) przeważały osoby mówiące po ukraińsku i rosyjsku oraz po niemiecku. Odnotowano osoby narodowości romskiej i dwie pochodzenia azjatyckiego. Czas pobytu osób przy pomniku przeważnie wynosił od kilku sekund do pięciu minut. Najdłuższe pobytu zaobserwowano przy dwóch skrajnie zlokalizowanych pomnikach, czyli Twórcach Łodzi Przemysłowej i Fotelu

Stefana Jaracza. Pierwszy z nich, mający formę stołu otoczonego wolnymi krzesłami, odznaczył się pobytami niektórych odwiedzających (raczej mieszkańców) nawet do jednej godziny, co dezinformacyjnie wpływało na niektórych turystów. Podchodzili oni do pomnika z pewną rezerwą, w niewielkiej od niego odległości wykonywali fotografie, nie próbując czytać znajdujących się tam informacji. Natomiast Fotel Stefana Jaracza, z wygodnym miejscem do siedzenia dla trzech osób, był zajmowany przeważnie dłużej niż 5 minut – zwykle do 15–20 minut (fotografia 5). Odwiedzający spędzali więcej czasu przy pomnikach w sobotę, wykazywali wówczas większe zainteresowanie oraz większą interakcję z nimi.

Fotografia 5. Pomnik Fotel Stefana Jaracza (z kwiatem pozostawionym przez odwiedzających) na ul. Piotrkowskiej w Łodzi
Źródło: fot. I. Chmielewska, 27.04.2022 r.

Każdy badany obiekt różnił się poziomem zainteresowania turystów (rysunek 2). Zarejestrowano 48 różnych rodzajów zachowań osób odwiedzających, przeważały następujące: fotografowanie – 20,7%, dotykanie – 19,2% i siadanie – 18,8% (dla ogółu odwiedzających w obu dniach bez grup zorganizowanych). Znaczna część osób (12,7%) wykazywała ogólne zainteresowanie pomnikiem oraz prowadziła rozmowy na jego temat (7,1%), a także poszukiwała informacji na obiekcie lub w smartfonie (4,7%).

Rejestracja zachowań pokazała, że ich skala oraz rodzaje są zróżnicowane odnośnie do badanych pomników. Najchętniej fotografowano się przy Fortepianie Rubinsteina i Ławeczce Tuwima oraz Twórcach Łodzi Przemysłowej (w sobotę). Dwa pierwsze wymienione pomniki były dotykane najczęściej (pocieranie nosa rzeźby, obejmowanie uwiecznionych postaci, przytulanie się do nich), a odwiedzający chętnie siadali na ławeczkach. Informacji o obiekcie szukano w przypadku dwóch pomników: Lampiarza (9,1%) i Fotela Jaracza (10,7%) – każdy z nich mógł być intrygujący dla turysty.

Pomnik Lampiarza przedstawia bezimiennego elektryka z żarówką w prawej dłoni, stojącego na drabinie

podpartej o stylową latarnię naturalnej wielkości, z leżącą obok torbą będącą zarazem ławeczką pomnikową, na której można siadać. Pomnik jest hołdem złożonym bezimiennemu pracownikowi Łódzkiej elektrowni, której setna rocznica powstania była okazją do jego odsłonięcia 21 września 2007 r. (fotografia 6). Z kolei Fotel Jaracza przedstawia reżysera siedzącego na miejscu widowni teatralnej, trzymającego w ręku egzemplarz reżyserski. Stefan Jaracz był związany z łódzkim teatrem, nazwanym dziś jego imieniem. Trzy wygodne miejsca do siedzenia wkomponowane w pomnik wyraźnie sprzyjały prowadzeniu rozmów przez odwiedzających, czym wyróżnił się on wśród pozostałych (odpowiednio dla poszczególnych dni obserwacji: 25% i 10,3%).

Fotografia 6. Pomnik Lampiarza na ul. Piotrkowskiej w Łodzi z badaczką naśladowującą najczęściej zaobserwowane zachowanie odwiedzających
Źródło: fot. M. Szczepański, 30.04.2022 r.

Dużym ogólnym zainteresowaniem cieszyły się trzy obiekty: Twórcy Łodzi Przemysłowej, Lampiarz i Kuferek Reymonta, przy czym ten ostatni cechuje również brak widocznych zachowań ze strony odwiedzających (odpowiednio: 54,5% i 21,1%).

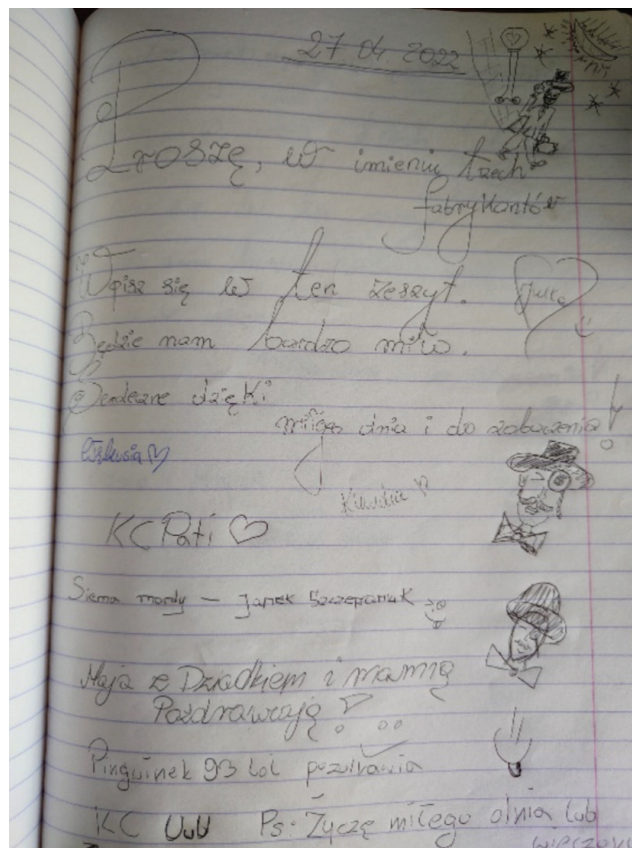
Z ciekawszych zachowań można wskazać takie, jak: uściśnięcie dłoni postaci pomnika, improwizowanie gry na fortepianie, nakładanie figurom gadżetów typu okulary, czy „rozmowa” z uwiecznioną postacią. Do nietypowych zachowań można zaliczyć skakanie (głównie występujące u dzieci), które odnotowano dla trzech

miejsz, z czego najwięcej dla Lampiarza (odpowiednio: 10,1% i 17%) – prawdopodobnie w związku ze sprzyjającą temu konstrukcją pomnika. Takie zachowanie zauważono również w przypadku Fortepianu Rubinsteina (fotografia 7) i Fotela Jaracza. Z innych nietypowych zachowań zaobserwowano: wspinanie się i siadanie na głowie rzeźby (np. Tuwima i Rubinsteina), dawanie zabawek pomnikowym postaciom, próby karmienia ich jedzeniem, próby ucieczki z wyłożoną na pomniku książką, posadzenie psa (sporych rozmiarów) na stole Trzech Fabrykantów, czy relaks przy tym stole z papierosem.

Fotografia 7. Pomnik Fortepian Rubinsteina na ul. Piotrkowskiej w Łodzi z przykładem zaobserwowanego zachowania odwiedzających
Źródło: fot. A. Juszczak, 30.04.2022 r.

Bardzo duża część obserwowanych osób wchodziła w interakcje z pomnikami. Eksperyment przeprowadzony przy dwóch z nich: Twórcach Łodzi Przemysłowej (zeszyt do wpisu) i Kufierku Reymonta (książka *Chłopi*) przyczynił się do zwrócenia większej uwagi odwiedzających, zwłaszcza tych osób, które początkowo nie okazywały oznak zainteresowania. Dodatkowe przedmioty sprawiały jednak, że zatrzymywano się, oglądano je, otwierano zeszyt lub książkę. W „Zeszycie gości” złożono kilkanaście wpisów o pozytywnym wydźwięku, były to: pozdrowienia, podziękowania za miłe towarzystwo przy stole, czy wyrazy podziwu dla monumentu (fotografia 8).

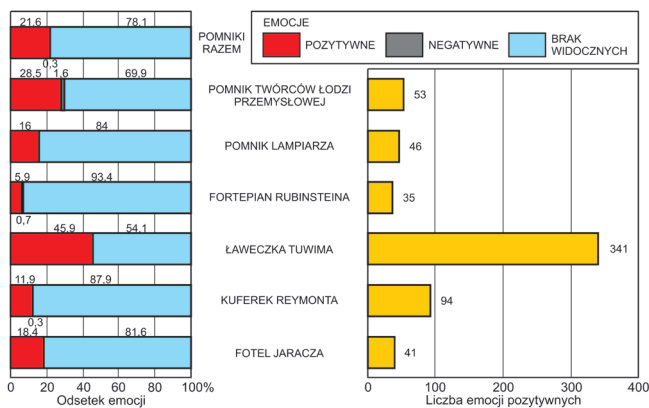

Fotografia 8. Przykładowe wpisy do zeszytu wyłożonego na stół pomnika Trzech Fabrykantów na ul. Piotrkowskiej w Łodzi
Źródło: fot. P. Lis

Wśród odwiedzających pomniki przeważały emocje pozytywne, co wyrażało się uśmiechem na ich twarzach, a także ogólnym zadowoleniem, czy nawet okazywaną radością, szczególnie w przypadku dzieci. Najwięcej takich emocji zaobserwowano przy Ławeczce Tuwima (rysunek 3, zob. s. 86), gdzie wśród rozmów można było usłyszeć wspomnianie czasów dzieciństwa, informowanie dzieci o utworach tego autora oraz o książkach, które im czytano. Negatywne emocje zaobserwowano odnośnie do dwóch obiektów: Fortepianu Rubinsteina i Twórców Łodzi Przemysłowej. W przypadku pierwszego z wymienionych dwoje dzieci kopało pomnik, wytykało język, groziło palcem, a jedno dziecko powiedziało: „to jest straszdyło”. Te nieliczne negatywne emocje, które odnotowano podczas badań, pokazują, że wyników obserwacji nie da się do końca przewidzieć, a niektóre zdarzenia mogą wprawić w zdumienie (zarówno negatywne, jak i pozytywne).

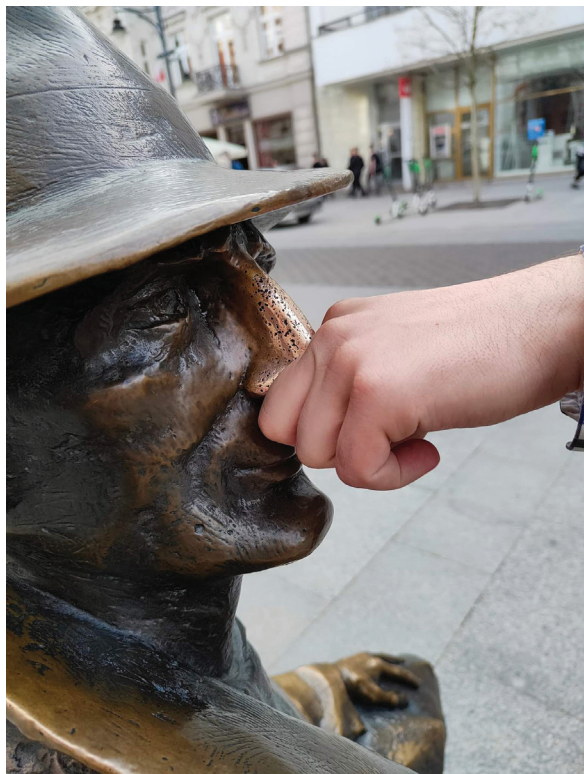
Badania ukazały szerokie spectrum zachowań osób odwiedzających pomniki-ławeczki. Duża liczba i zróżnicowanie tych zachowań przy badanych obiektach pozwalają na stwierdzenie, że mamy do czynienia ze swego rodzaju teatrem. Teatr ten jest nieco inaczej odgrywany przez mieszkańców rekreantów, a inaczej przez turystów. Spostrzeżenie to nie było poddane obserwacji, jednak całościowy proces badawczy pozwolił na

wychwycenie różnic. Potwierdzeniem może być fakt, że niektóre z obserwowanych zachowań stały się już pewną tradycją dla mieszkańców Łodzi, zwłaszcza młodych. Na przykład pocieranie nosa podobizny Juliana Tuwima ma przynosić szczęście przed zbliżającym się egzaminem maturalnym. Z tego powodu często dotykany fragment rzeźby jest mocno wytarty (fotografia 9).

Rysunek 3. Emocje odwiedzających pomniki-ławeczki na ul. Piotrkowskiej w Łodzi

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych przeprowadzonych 27.04.2022 r. i 30.04.2022 r. (dane bez grup zorganizowanych)

Fotografia 9. Pocieranie na szczęście rzeźbionego nosa Juliana Tuwima na pomniku przy ul. Piotrkowskiej w Łodzi
Źródło: fot. P. Lis, 30.04.2022 r.

Zinwentaryzowana liczba osób odwiedzających (3092) pomniki może skłaniać do podjęcia się próby obliczeń szacujących wielkość przypadającą na jeden pomnik

w ciągu godziny w dzień powszedni i weekendowy. Nie zdecydowano się tutaj wykonać takich szacunków, gdyż uznano, że do ich przeprowadzenia dobrze byłoby mieć jeszcze wyniki z dodatkowych dni obserwacyjnych. Niemniej uzyskane dane potwierdzają duże zainteresowanie ławkowymi pomnikami w Łodzi zarówno w dzień powszedni, jak i weekendowy. Zainteresowanie to ma bardziej znamiona rekreacyjne, czy ogólnie poznawcze, aniżeli kształcące. Liczba odwiedzających pozwoliła ustalić ranking popularności badanych pomników. W dzień powszedni kolejność miejsc była następująca: 1 – Kuferek Reymonta, 2 – Fortepian Rubinsteina, 3 – Ławeczka Tuwima, 4 – Pomnik Lampiarza, 5 – Fotel Jaracza, 6 – Twórcy Łodzi Przemysłowej. W weekend kolejność niewiele się zmieniła: 1 – Ławeczka Tuwima, 2 – Kuferek Reymonta, 3 – Fortepian Rubinsteina, 4 – Pomnik Lampiarza, 5 – Fotel Jaracza, 6 – Twórcy Łodzi Przemysłowej.

Ranking ten pokazuje, że czynniki decydujące o popularności obiektu są bardzo złożone. Dość mały wpływ ma czynnik dostępności komunikacyjnej, gdyż pomniki odwiedzane przez mniejszą liczbę osób są rozmieszczone niedaleko albo nawet na wprost przystanków autobusowych (Twórcy Łodzi Przemysłowej i Fotel Jaracza), jednak znajdują się w pozycji skrajnej na szlaku Piotrkowskiej. Szczególnym przykładem jest Fotel Jaracza, położony w bliskim sąsiedztwie przesiadkowego centrum tramwajowego, do którego niekiedy ludzie bardzo się spieszą, ignorując tym samym pomnik. Liczniejsze parkingi dla samochodów osobowych i lokalizacja stacji kolejowej w otoczeniu środkowej części opisywanego szlaku tworzą lepsze warunki do odwiedzin pomników, które tam się znajdują. Dużą rolę odgrywa też skupienie w ich pobliżu innych atrakcji – restauracji, czy pubów. Dodatkowym czynnikiem są wydarzenia odbywające się na ulicy Piotrkowskiej. Z jednej strony sprzyjają one zainteresowaniu pomnikami (czego przykładem był Festiwal Czekolady), z drugiej mogą im odbierać liczbę odwiedzających. Przykładem takim okazał się pomnik Trzech Fabrykantów. Zarówno w pierwszym, jak i w kolejnym dniu obserwacji po drugiej stronie ulicy, na wprost tej rzeźby, występowały osoby prezentujące sztukę uliczną (grajek oraz tancerz przebrany za pandę ogromnych rozmiarów), co znacząco wpłynęło na odwrócenie uwagi od Twórców Łodzi Przemysłowej. Należy też dodać, że na ranking popularności pomnika ogromny wpływ ma jego artystyczna forma i chyba to ona najbardziej decyduje o liczbie odwiedzin.

4. PODSUMOWANIE

Pomniki-ławeczki pełnią kilka istotnych funkcji: artystyczną, kulturową, edukacyjną, rekreacyjną, turystyczną, a przede wszystkim społeczną. Jeśli chodzi

o funkcję turystyczno-rekreacyjną, to badania wykazały, że można wyodrębnić kilka kategorii osób odwiedzających takie pomniki, a ich zachowania są zróżnicowane zależnie od artystycznego wymiaru pomnika, różny jest też poziom zainteresowania obiektem. W większości były to zachowania, których można się było spodziewać, jednak ich spectrum okazało się szerokie. Niektóre z nich mogą wprawić w zdumienie, co pokazuje, że procesu obserwacji nie da się do końca przewidzieć.

Badania pozwalają uznać, że ławkowe pomniki tworzące tzw. Galerię Wielkich Łodzian to rodzaj otwartego, ulicznego teatru, gdzie każdy przechodzień może być współartystą i kreować własną rzeczywistość, chociażby przez umawianie się przy pomniku na spotkanie, odpoczywanie czy wykonywanie fotografii (Lis, 2022). Obserwacja zachowań pozwala stwierdzić, że osoby przy pomnikach, czasem zupełnie nieświadomie, stają się aktorami, odgrywają swoje role, przyjmując rozmaite maski, i na chwilę stają się kimś zupełnie innym niż dotychczas. Zatem pod pojęciem teatru zachowań osób odwiedzających ławkowe pomniki można rozumieć całokształt czynności zarówno pozytywnych, jak i negatywnych, których celem jest wywołanie reakcji człowieka w odniesieniu do określonego otoczenia w określonym czasie, a także różnego rodzaju reakcji na bodźce płynące z otoczenia.

Pomniki kreują społecznie przyjazną przestrzeń, szczególnie dostępną dla tych, którzy chcą publicznie „odgrywać” wybrane przez siebie role. Omawiane obiekty dają możliwość wyrażania siebie i dlatego są one społecznie akceptowane. Ławkowe pomniki wpisały się na dobre w przestrzeń Łodzi i znacznie ją urozmaicają, są elementem turystycznej identyfikacji miasta. Wytyczenie szlaku śladami pomników Galerii Wielkich Łodzian mogłoby być interesujące i stanowić kolejną atrakcję turystyczną miasta. Można mieć nadzieję, że niniejszy artykuł przyczyni się do zwiększenia popularności pomników wśród mieszkańców i osób odwiedzających Łódź, a także do zwiększenia świadomości o pozytywnej obecności tych obiektów w przestrzeni miejskiej. Powinien również uzmysłowić, że pomniki są miejscami, gdzie ludzie mogą swobodnie wyrażać samych siebie i na chwilę przeobrazić się w aktora występującego na scenie przed otaczającą go publicznością.

Badanie zachowań osób odwiedzających pomniki-ławki można uznać za ciekawe doświadczenie zarówno z punktu widzenia metodycznego, jak i dydaktycznego. Metodyka badawcza wymagała eksperymentalnego podejścia, precyzyjnego określenia narzędzi badawczych oraz ich zastosowania. W trakcie badań odnotowano kilka nieprzewidzianych trudności, z którymi jednak sobie poradzono. Jedną z nich była duża momentami liczba odwiedzających pomniki (zwłaszcza w sobotę), co wymagało sporej bystrości osoby prowadzącej obserwację zachowań, która musiała je odpowiednio zaklasyfikować oraz szybko

odnotować w karcie inwentaryzacyjnej. Można uznać, że pewnym ograniczeniem tych obserwacji była niekiedy sama obecność badaczy przy pomniku (w niewielkim oddaleniu, ale widoczna), co mogło peszyć niektóre osoby, a nawet zniechęcać do podejścia do obiektu i wykonania jakiejkolwiek interakcji. Uznaje się jednak, że takich przypadków nie było dużo i nie wpłynęły one na ostateczne wyniki.

Na tym etapie można ocenić metodykę badawczą jako wystarczającą do uzyskania pierwotnych i oryginalnych danych. Poza tym dostrzega się możliwość aplikacji opracowanej metody w innych badaniach, na przykład dotyczących zachowań kuracjuszy w uzdrowisku czy osób odwiedzających skanseny albo plenerowe siłownie. Trzeba też zaznaczyć, że przyjęta metodyka pokazała nowe możliwości badawcze, a także kwestię poszerzenia ich perspektywy, czyli postawienia kolejnych pytań badawczych w zakresie już podjętego zagadnienia.

PRZYPISY

¹ Koordynatorem przedmiotu w roku akademickim 2021/2022 była dr hab. prof. UŁ Ewa Szafrąńska, a dr hab. prof. UŁ Jolanta Wojciechowska była opiekunem zespołu studentów w składzie: Izabela Chmielewska, Kacper Józwiak, Agata Juszcak, Patrycja Lis, Weronika Łuczak, Marek Szczepański oraz Grzegorz Wołk. Wywiad z Marcelem Szytenhelmem przeprowadzili: Józwiak, Lis i Wołk. Na podstawie wywiadu powstał promocyjny artykuł, zamieszczony na stronie internetowej Uniwersytetu Łódzkiego (Lis, 2022).

² W świetle wywiadu przeprowadzonego przez studentów z Marcelem Szytenhelmem. Transkrypcję wywiadu na potrzeby projektu wykonał Marek Szczepański.

BIBLIOGRAFIA

- Apanowicz, J. (2002). *Metodologia ogólna*. Gdynia: Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej BERNARDINIUM.
- Cartiere, C. (2016). Through the lens of social practice: Considerations on a public art history in progress. W: C. Cartiere, M. Zebracki (red.), *The everyday practice of public art: Art, space, and social inclusion* (s. 13–26). London: Routledge.
- Cudny, W., Appelblad, H. (2019). Monuments and their functions in urban public space. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 73 (5), 273–289. <https://doi.org/10.1080/00291951.2019.1694976>
- Juvan, E., Gomezlj Omerzel, D., Uran Maravić, M. (2017). *Tourist behaviour: An overview of models to date*. Pobrane z: <http://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-7023-71-8/2.pdf> (18.07.2022).
- Kaczmarek, J., Stasiak, A., Włodarczyk, B. (2005). *Produkt turystyczny*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Kostiainen, A. (2003). Being elsewhere: Tourism, consumer culture, and identity in modern Europe and North America: Edited by Shelley Baranowski and Ellen Furlough. The University of Michigan Press (839 Greene Street, PO Box 1104, Ann Arbor MI 48106-1104, USA. <um.press@umich.edu>) 2001, 382 pp (photographs, index) \$57.50 Hbk. ISBN 0-472-11167-1. *Annals*

- of *Tourism Research*, 30 (1), 273–275. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(02\)00066-X](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(02)00066-X)
- Kozak, M., Kozak, N. (red.) (2013). *Aspects of tourist behavior*. Pobrane z: <https://www.cambridgescholars.com/resources/pdfs/978-1-4438-4866-4-sample.pdf> (18.07.2022).
- Kruczek, Z. (2002). Atrakcje turystyczne. Metody oceny ich odbioru – interpretacja. *Folia Turistica*, 13, 37–61.
- Laberschek, M. (2019). Znaczenie pomników przedsiębiorstw w przestrzeni społecznej. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 15 (3), 136–161. <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.15.3.08>
- Lambert, L.B., Ochsner, A. (red.) (2015). *Moment to monument: The making and unmaking of cultural significance*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Lis, P. (2022). *Galeria Wielkich Łodzian w projekcie studentów turystyki i rekreacji UŁ*. Pobrane z: <https://www.uni.lodz.pl/aktualnosc/szczegoly/galeria-wielkich-lodzian-w-projekcie-studentow-turystyki-i-rekreacji-ul> (18.07.2022).
- Mikos von Rohrscheidt, A. (2014). *Zachowania i preferencje turystów zagranicznych korzystających z usług przewodników w Poznaniu w latach 2011–2013*. Pobrane z: <https://bazekon.uek.krakow.pl/gospodarka/171294627> (18.07.2022).
- Niemczyk, A. (2016). Zmiany zachowań turystycznych Polaków w zakresie wyjazdów krajowych i zagranicznych – wybrane aspekty. *Marketing i Zarządzanie*, 3 (44), 135–146. <https://doi.org/10.18276/miz.2016.44-12>
- Praczyk, M. (2012). *Poznańskie pomniki początku XXI wieku jako forma wytwarzania tożsamości lokalnej*. Pobrane z: <http://ewa.home.amu.edu.pl/Praczyk,%20Poznanskie%20pomniki.pdf> (20.06.2022).
- Przedawski, K. (1997). *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*. Kraków: ALBIS.
- Rogoś, A. (2019). Dynamics of particular and common: Monuments and patriotic tourism in socialist Yugoslavia – a case study of Kosovo. *Slavia Meridionalis*, 19, 1970. <https://doi.org/10.11649/sm.1970>
- Roszak, J., Godlewski, G. (2015). *Przysiąć się do pisarza. Pomniki-lawki na Lubelszczyźnie jako atrakcje turystyczne*. Pobrane z: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-65c3b66c-d4ae-4ffe-9790-e17875683ffe> (18.07.2022).
- Rudnicki, L. (2010). *Zachowania konsumentów na rynku turystycznym*. Kraków: Proksenia.
- Słownik Języka Polskiego (2022). *Pomnik* [hasło]. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/pomnik> (28.05.2022).
- Smith, A. (2007). Monumentality in ‘capital’ cities and its implications for tourism marketing: The case of Barcelona. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 22 (3–4), 79–93. https://doi.org/10.1300/J073v22n03_07
- Szolginia, W. (1992). *Architektura*. Warszawa: Sigma NOT.
- Zebracki, M., Van Der Vaart, R., Van Aalst, I. (2010). Deconstructing public artopia: Situating public-art claims within practice. *Geoforum*, 41 (5), 786–795. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2010.04.011>

Artykuł wpłynął:
25 sierpnia 2022
Zaakceptowano do druku:
9 grudnia 2022